

Α. Θ. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ
Ἐκτόκτου Καθηγητοῦ τῆς Α.Σ.Ο.Ε.Ε.

ΟΙ ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΑΙ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἐνεφανίσθησαν οἱ φυσιοκράται¹ κληθέντες τὸ πρῶτον Économistes, μεῖ ἰδρυτὴν τὸν Quesnay (1694—1774) καὶ ἐνθέρμους ὀπαδοὺς² τοὺς Mirabeau (1715—1789) (L'ami des hommes,

1. A. Onken : Oeuvres économiques et philosophiques de F. Quesnay, Paris 1888 - G. Weulersse : Le Mouvement physiocratique en France de 1756 à 1770, Paris 1910. - P. Moride : Le produit net des physiocrates et la plus-value de Karl Marx, Paris 1927. - A. Fanfani Dal Mercantilismo al Liberalismo, Milano 1936. - Schatz-Caillemet : Le Mercantilisme Liberal à la fin du XVII Siècle Paris 1906. - Α. Δ. Σίδερτ : Ἄξιζ - Τιμαί, Ἀθῆναι 1953. - M. Beer : An Inquiry into Physiocracy—London 1939. - H. Higgs : Six Lectures on the physiocrates 1897. - Esmein : La Science politique des physiocrates (Ὁμιλίαι εἰς Congrès des Société Savantes), Paris 1906. - P. Gemaebling : Les Grands Économistes, Paris 1933. - Ch. Turgeon - Ch. H. Turgeon : La Valeur d'après les économistes anglais et français, Paris, 1925, ἐπίσης La Valeur, son origine et son caractère psychologique Paris 1927. - J. Bernard : Marx et Quesnay, Paris 1958 (Collection des Grands Économistes). - L. Salleron : Le Produit net des physiocrates εἰς «François Quesnay et la Physiocratie» (Collection des Grandes Économistes) Paris 1958. - H. Wog : The Tableau Économique of François Quesnay, Berne 1950. - R. L. Meek : The Economics of Physiocracy, London 1962. - N. Moës : Y a-t-il une Théorie de la croissance économique chez François Quesnay? εἰς «Revue d' Histoire Économique et Sociale», 1962, No 3 Vol XL. - M. Lutfalla : L'Évidence fondement nécessaire et suffisant de l'ordre naturel chez Quesnay et Morelly, εἰς «Revue Économique» No 2, Vol. XLI, 1963. - R. V. Early : A Physiocratic Model of Dynamic Equilibrium, εἰς «Journal of Political Economy». Vol. 77, No 1, 1969. - P. Buffandeau : Le Tableau Économique dans l' Histoire de la Pensée Economique εἰς «Revue d' Histoire Économique et Sociale» Vol. XLV No 3, Paris 1967.

2. Εἰς τούτους δυνάμεθα νὰ συμπεριλάβωμεν καὶ τοὺς Anne Robert Jacques Turgot (1721—1789) (Réflexions sur la formation et distribution des Richesses, 1766 δημοσιευθὲν τὸ 1769, Valeurs et Monnaies 1769), Jacques Claude Marie Vincent de Gournay (1712—1759) (Observation sur la liberté des toiles peints, 1755 καὶ Observations sur l'agriculture, Le commerce et les arts de la Bretagne, 1757), ὅστις θεωρεῖται ὑπὸ τινῶν καὶ συνιδρυτὴς τῆς Φυσιοκρατίας, ὡς καὶ τοὺς Γερμανοὺς Schlettwin, Schmals κα.ἄ. Ἐπίσης ἐν Ἀγγλίᾳ συναντῶμεν τὰς

Philosophie morale ou Economie générale et Politique de l'Agriculture, 1763), Le Trosne (1717-1761) (De l'intérêt social, 1777), Mercier de la Rivière (1721-1793) (L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques, 1767), Baudeau, (1730-1792) (Première introduction à la Philosophie Économique, 1771), Dupont de Nemours (1793-1817) (Physiocratie ou Constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain, 1761) κ.ά., οἵτινες ἐν ὀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐμποροκράτας οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐξωτερικῆς ἀγορᾶς, ἐστράφησαν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀγορὰν ἀναζητήσαντες τὸν τρόπον καὶ ὃν θὰ αὐξηθῆ τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα καὶ θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις.

Οἱ φυσιοκράται δέχονται τὴν φυσικὴν τάξιν τοῦ κόσμου³, ἣν διέπουν φυσικοὶ νόμοι καὶ πρὸς οὓς πρέπει νὰ προσαρμόζῃται ἡ Οἰκονομία. Διὰ τοὺς φυσιοκράτας ὁ φυσικὸς νόμος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ του εἰς τὴν κοινωνίαν σημαίνει δύο τινά : φυσικὴν καὶ βιολογίαν, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀντιλήψεως οὗτοι τρέπονται εἰς τὴν ἀναλογίαν καὶ τὴν φυσικὴν τάξιν τῶν πραγμάτων⁴.

Διὰ τὸν ἱατρὸν καὶ ἀρχηγὸν τῆς Σχολῆς François Quesnay⁵ (Fermiers,

φυσιοκρατικὰς ἀντιλήψεις εἰς ἔργον ἀωνύμου συγγραφῆς ὑπὸ τὸν σχινοτενῆ τίτλον : Sketches on Political Economy illustrative of the interests of Great Britain intended as a reply to Mr. Mills Pamphlet Commerce defended with an exposition of some of the leading tenets of the economists (1809) (Βλ. εἰς E. Seligman : Essays in Economics, New York 1925 σελ. 67-68).

3. 'Ο J. - J. Rousseau μὲ τὸ Contrat Social (1762) θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔχων σχέσιν μὲ τὰς φυσιοκρατικὰς ἀντιλήψεις, παρ' ὅλην ὅμως τὴν πρὸς τοῦτο προσπάθειαν τοῦ Mirabeau δὲν συμπεριελήφθη εἰς τοὺς ὑπαδούς τοῦ φυσιοκρατικοῦ δόγματος (Ch. Gide - Ch. Rist : σελ. 6). Πράγματι, ὁ Rousseau τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις ἐντὸς τῆς κοινωνίας των δὲν τὰς θεωρεῖ ὅτι κατευθύνονται ὑπὸ φυσικῶν νόμων, δεδομένου ὅτι εἶναι οὐχὶ φυσικαὶ ἀλλὰ ἠθικαὶ ἀφορῶσαι εἰς τὴν συνειδήσιν, ἣτις δὲν εἶναι φυσικὴ πραγματικότης ἀλλὰ πνευματικὴ τοιαύτη. Κατ' αὐτόν, ὁ ἄνθρωπος συνειδητῶς ἀναζητεῖ μορφήν συμβιώσεως κατοχυρωνοῦσης τὸ συμφέρον τῆς ὁλότητος χωρὶς νὰ καταστρέφεται ἡ ἐλευθερία ἐκάστου ἀτόμου. (A. Chabert : Rousseau Économiste εἰς «Revue di Histoire Économique et Sociale», 1964 No 2 Vol. XLII σελ. 345 κ.επ.).

4. Ch. Gide - Ch. Rist : Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates jusq' à nos jours 5η, ἐκδ., Paris 1926. σελ. 58.

5. 'Ο Quesnay ὑπέρξεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐναργείας (évidence) ἐπιρρασθεὶς ὑπὸ τῶν Locke, Condillac, Descartes καὶ Malebranche, 'Ο καθηγητὴς Fanfani ὀνομάζει τὸν φυσιοκρατισμὸν κατουραλισμὸν τῆς ἐναργείας (naturalismo dell' evidenza) (A. Fanfani : Storia delle dottrine economiche, Milano 1955 σελ. 272). 'Επίσης εἰς M. Lutfalla : op. cit., 'Ἡ ἐνάργεια ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξιν μιᾶς τάξεως ἥτις ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ χρόνου εἶναι ἐκεῖνη ἣτις ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν, οὐχὶ ὁμως πάντοτε, διότι εἶναι κεκαλυμμένη ἐξ αἰτίας τῶν ἀδυναμιῶν του. Εἶναι δὲ ἡ ἐνάργεια ἣτις συνδυάζει τὸ ἰδιαίτερον συμφέρον τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος μὲ τὸ γενικὸν τοιοῦτον καὶ τὴν δικαιοσύνην, εἶναι ἐπίσης αὕτη ἣτις ἐξασφαλίζει τὴν ταυτότητα τοῦ συμφέροντος τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ Ἔθνους.

1756, Grains, 1757, Tableau Économique 1753-1758, Maximes générales du Gouvernement Economique d'un Royaume Agricole 1760, Droit naturel, 1765) ὅπως ἐν φυσικὸν ὄν εἶναι βιολογικὸς ὀργανισμὸς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ βιολογικὰ ἄτομα κοινωνία εἶναι εἰς βιολογικὸς ὀργανισμὸς⁶. Δι' ὃ καὶ ὁ Quesnay εἰς τὸ γεωργικὸν σύστημα του παρουσιάζει τὴν παραγωγὴν, διανομὴν καὶ κατανάλωσιν τοῦ πλοῦτου ὡς ἐὰν ἐπύρκειτο περὶ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Διότι, ὡς ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος διὰ τῆς συνεχισέως τῆς δίδει ζωὴν εἰς τὸ ζωικὸν σῶμα οὕτω καὶ ἡ συνεχὴς κυκλοφορία τοῦ εἰσοδήματος δίδει ζωὴν εἰς τὸ κοινωνικὸν σῶμα. Οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος ἄλλωστε διὰ τὸν ὅποιον τὸ χρῆμα εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπως καὶ τὸ αἷμα διὰ τὸν ὀργανισμόν, διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πλοῦτου ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, ἀλλὰ μηδὲν πλέον παραμένον οὐδέτερον.

Ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ καλεῖται φυσικὴ τάξις (ordre naturel) ἣτις ἐπιτυγχάνεται μόνον καὶ ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἐλευθερία, ἣτις εἶναι ἐλευθερία καλλιεργείας, ἐλευθερία ἰδιοποιήσεως τοῦ προϊόντος καὶ ἐλευθερία συναλλαγῆς, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ καλύτερα δυνατὴ τιμὴ (bon prix) ἡ ἱκανοποιούσα ἀγοραστὴν καὶ πωλητὴν, οὐχὶ δὲ μόνον ὅσον ἀφραῖ εἰς τὰ ἄτομα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν κρατῶν ἐμπόριον⁷. Καὶ πρὸς τοῦτο νοθεύεται τὸ σύνθημα : *laisser-faire, laisser-passer, le monde va de lui-même*.

Οὕτως ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς φυσικῆς τάξεως, ἣτις τοῦ λογικοῦ καθεστῶτος τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ ἀνωτάτου φυσικοῦ νόμου, τὸν ὅποιον ἐθέσπισεν ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον.

Οἱ ἄνθρωποι, διακηρύσσουσιν οἱ φυσιοκράται, κακῶς ἀνεγείρουν ἐμπόδια μεταξὺ τῶν, τὰ ὅποια τοὺς ἀπομακρύνουσιν ἐκ τῆς φυσικῆς τάξεως, καὶ καλοῦν τούτους ὅπως ἐναρμονίσουσιν τὴν θετικὴν τάξιν (ordre positif) μετὰ τὴν φυσικὴν τάξιν καὶ θεσπίσουσιν νόμους, τοὺς θετικούς νόμους (lois positives), οἵτινες σκοπὸν θὰ ἔχουσιν ὅπως ὑποβοηθοῦν τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ συγκρατοῦν ἐν ἰσορροπίᾳ τὴν ἐλευθέραν κοινωνίαν, τὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῶν ὁποίων ἡ ἱεραρχία εἶναι ἀπραβίαστος καὶ καθωρισμένη ὑπὸ τῆς φυσικῆς τάξεως, διότι ἄλλως θὰ ὑφίστατο μόνον σύγχυσις καὶ ἀνωμαλία. Τὸ ἔργον τῆς ἐξευρέσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν νόμων καὶ τῆς θεσπίσεως θετικῶν νόμων, οἱ φυσιοκράται, τὸ ἀναθέτουσιν εἰς τοὺς οἰκονομολόγους καὶ τοὺς πο-

6. B. Allix : Le Physicisme des physiocrates εἰς «*Renue d'Économie Politique*», Paris 1911.

7. «... Μόνον διὰ τοῦ μεγαλύτερου δυνατοῦ συναγωνισμοῦ, ἐπιτρεπτοῦ εἰς ἄλλους τοὺς ἐμπορευομένους —λέγει ὁ Quesnay— δύναται ἐν ἔθνος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν καλύτεραν τιμὴν καὶ τὴν ἐπωφελεστέραν δυνατὴν διάθεσιν τῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους του παραγομένων προϊόντων...» (A. Onken : σελ. 75 κ. ἐπ.).

λιτικούς, οίτινες συμβουλεύουν τὸν ἡμεμόνα ἐπὶ τοῦ πρακτέου, ἐνῶ ἡ ἐξουσία τούτου ἐξουσιάζεται μετὰ τὴν σειράν τῆς ὑπὸ τῆς φυσικῆς τάξεως.

Διὰ τῶν ἰδεῶν τῶν τούτων οἱ φυσιοκράται διατυπώνουν νατουραλιστικὴν ἀποψιν ἐπὶ τῶν προγμάτων. Ἐὰν θέλουν, ἰσχυρίζονται, οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐπιτύχουν τὴν εὐτυχίαν, εἰς ἐπιθυμῆ ὁ ἡγεμὼν τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ του, δὲν ἔχει ἢ νὰ δώσῃ πλήρη ἐλευθερίαν, ὥστε νὰ λειτουργήσουν οἱ φυσικοὶ νόμοι κανονικῶς.

Ἡ ἐλευθερία⁸, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία⁹, τὸ ἐμπόριον, πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ὁμοίως ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ λογικοῦ τὸ ὅποῖον ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ Δημιουργοῦ τῆς φύσεως, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ ἀνώτατος φυσικὸς νόμος. Ἐνεκα τούτου τὸ θετικὸν δίκαιον δὲν πρέπει νὰ ἀφίσταται τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐλευθερία ἔχει τὰ ὅρια τῆς, τὰ ὁποῖα περιορίζει ὁ θετικὸς νόμος, ὅστις ἀποβλέπει εἰς τὴν τήρησιν τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τὸν ὅποῖον τὸ ἄτομον πιθανῶς νὰ ἀγνοῇ¹⁰.

*
*
*

Κατὰ τὴν φυσιοκρατίαν, παραγωγικὴ τάξις (*classe productive*) εἶναι μόνον ἡ τῶν γεωργῶν¹¹, διότι μόνον ἐκ τῆς γεωργίας προέρχεται τὸ καθαρὸν προϊόν (*produit net*)¹². Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι πλεόνασμα τι τοῦ κοινωνικοῦ πλού-

8. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐκαλλιέργησεν τὸ ἔδαφος ὁ Descartes. Ὁ Sartre σχολιάζων τὴν ἐλευθερίαν, κατὰ Descartes, λέγει ὅτι: Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὄν διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ ἀλήθεια ἐνεφανίσθη εἰς τὸν κόσμον, εἶναι ὑπεύθυνος ἐναντι τῆς ἀληθείας. Αὕτη δὲ εἶναι ἥτις κατευθύνει τὴν σκέψιν τῶν διερευνητικῶν πνευμάτων, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἶναι ἀπραϊτήριο ἡ ἐλευθερία, ἥτις εἶναι ἡ δημιουργικὴ ἰσχύς καὶ ἡ βᾶσις πάσης ἀληθείας. Καὶ ὁ Sartre ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Descartes κατασκευάζει τὸ ἀληθὲς τεμάχιον πρὸς τεμάχιον ἐντὸς τῆς δημιουργοῦ ἐλευθερίας (J. P. Sartre: *Descartes, Classiques de la liberté*, Paris—Généve 1946, σελ. 15, 24).

9. Ὁ Fr. Quesnay ἐπιμένει ἐπὶ τῆς υπάρξεως τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἐφ' ὅσον ἄνευ ἰδιοκτησίας τὸ ἔδαφος θὰ παρέμενεν ἀκαλλιέργητον. Ἐνεκα τούτου τὸ θετικὸν δίκαιον ὀφείλει νὰ ὑπερασπίζῃ τὴν ἰδιοκτησίαν, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ καὶ τὴν βᾶσιν τῆς φυσικῆς τάξεως (*Maximes* Κεφ. V).

10. Ἡ Ντεϊστικὴ (*Deistic*) αὕτη ἀντίληψις, λέγει ὁ Heimann, θέτει τὴν φυσικὴν τάξιν ὡς δημιουργηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀφήνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους (E. Heimann: *History of Economic Doctrines*, Oxford University Press, 1933, σελ. 49).

11. Ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν εἶναι ἄσχετος μετὰ τὴν ἀντίδρασιν εἰς τὴν κολμπερτιανὴν παραγωγικὴν τάξιν, τὴν τῶν ἐμπόρων, οἵτινες ὡς ἐνδιάμεσοι καὶ διεισδυταὶ ἐντὸς τῶν ἀγορῶν ἀξιοποιοῦν τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς.

12. Ἡ περὶ καθαρῶν προϊόντων ἀντίληψις τῶν φυσιοκρατῶν, λέγει ὁ Stark, ὠδήγησε τούτους εἰς τὴν ἐσφαλμένην ὁδὸν νὰ συνταυτίσουν τοῦτο μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ πλούτου (W. Stark: *The History of Economics* σελ. 15 καὶ P. Moride: *Le Produit net des physiocrates et la plus-value de Karl Marx*, Paris 1908). Ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τούτου ὁ Ch. Gide δι' ἑνὸς ἐπιτυχημένου παραδείγματος παρουσιάζει ἐκάστην τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ

του, ἐν ἀφηρημένη ἔννοιά (ἀνταλλακτικὴ ἀξία), ἀλλὰ συγκεκριμένος ὕλικός πλοῦτος χρησίμων ἀγαθῶν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῶν φυσιοκρατῶν κατέστησε τὴν γεωργίαν ὡς τὸν μόνον παραγωγικὸν κλάδον καὶ τὸν μόνον δυνάμενον νὰ ὑποστῇ φορολογίαν (*impôt unique*)¹³. Αἱ λοιπαὶ τάξεις συνεπῶς δὲ δημιουργοῦν πλεόνασμα (*surplus*), διότι ἡ συμβολὴ των εἰς τὸ προϊόν ἰσοῦται μὲ τὰς δαπάνας ἀπασχολήσεώς των, ἔνεκα δὲ τούτου αἱ τάξεις αὗται εἶναι στεῖραι (*classes stériles*). Ἡ τάξις τῶν γαιοκτημόνων εἶναι ἡ ἔχουσα ὡς ἰδιοκτησίαν τῆς τὴν παράγουσαν τὸ καθαρὸν προϊόν γῆν, θεωρεῖται δὲ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος (*souverain*) ὡς ὁ ἀπαραίτητος φορεὺς λειτουργιῶν διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς φυσικῆς τάξεως, τοῦ λογικοῦ καθεστῶτος τοῦ ἐκπηγάζοντος ἐκ τοῦ ἀνωτάτου φυσικοῦ νόμου (ταξικὴ ἱεραρχία — ἀτομικὴ ἰδιοκτησία — ἐλευθερία).

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ ἐμποροκράται τὸ οἰκονομικὸν πλεόνασμα τὸ ἀντιμετώπιζον διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐξαγωγῶν ἐπὶ τῶν εἰσαγωγῶν (ἐθνικὸν κέρδος), κατὰ τὴν ἐμποροκρατικὴν ἀντίληψιν, οἱ φυσιοκράται ἀπέδιδον τὴν ὑπαρξίν τοῦ πλεονάσματος τούτου εἰς τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν τῶν λοιπῶν δραστηριοτήτων δυναμένων νὰ μεταβάλλουν ἢ νὰ μεταφέρουν τὰ ἀγαθὰ, οὐχὶ ὁμῶς καὶ νὰ τὰ δημιουργήσουν. Οὕτω, ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν, ἐτέθη τὸ πρῶτον ὅτι τὸ πλεόνασμα προέρχεται ἐκ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐμπορίου.

«Ἡ γῆ, λέγει ὁ Quesnay, εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια μόνον ἡ γεωργία πελλαπλασιάζει»¹⁴ καὶ ὁ Le Trosne διακηρύσσει: «Ἡ ἐργασία ὅπουδῆποτε ἀλλοῦ πλὴν τῆς γεωργίας εἶναι ἄγονος, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δημιουργὸς καὶ ἡ φυσικὴ ἀλήθεια αὕτη, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἡ πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ, εἶναι τόσον φανερὰ εἰς πάντας ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν θέσῃ ἐν ἀμφιβόλῳ. Καὶ ἰδοὺ ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικοῦ καὶ ἀγόνου»¹⁵.

Ἄλλος φυσιοκράτης, ὁ Baudeau ἐξηγεῖ¹⁶: «Αἱ διδόμεναι μορφαὶ ὑπὸ τῶν βιοτεχνῶν εἰς τὰς πρώτας ὕλας εἶναι καλαὶ καὶ ὠραῖαι, πρέπει ὁμῶς πρὶν ἢ ἐργασία των τὰς καταστήσῃ οὕτω νὰ ἔχουν παραχθῇ: κατὰ πρῶτον ὅλαι

τὴν θέσιν αὐτῆς ἐντὸς τῆς φυσικῆς τάξεως διὰ τοῦ ἀκολούθου παραδείγματος: «Θὰ ἡδυνάμεθα λέγει, νὰ συγκρίνωμεν τὰς τρεῖς κοινωνικὰς τάξεις τῶν φυσιοκρατῶν διὰ τριῶν προσώπων, τὰ ὅποια πρόκειται νὰ διανεμήσῃ τὸ ὕδωρ ἐξ ἐνὸς φρέατος. Ἡ παραγωγικὴ τάξις εἶναι ἐκεῖνη ἣτις ἀντλεῖ τὸ ὕδωρ, ἡ τάξις τῶν γαιοκτημόνων τὸ λημβάνει ἐκ τῶν χειρῶν τῆς, ἀλλὰ δὲν δίδει τίποτε εἰς ἀντάλλαγμα, διότι αὕτη εἶναι ἐκεῖνη ἣτις κατεσκευάσασκε τὸ φρέαρ. Ἡ ἄγονος τάξις, ἡ ὅποια παραμένει εἰς σεβαστὴν ἀπόστασιν, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀγοράσῃ τὸ ὕδωρ πληρώνουσα τοῦτο διὰ τῆς ἐργασίας τῆς.....» (Ch. Gide—Ch. Rist: σελ. 27).

13. Ὁ μεταξὺ φυσιοκρατίας καὶ κλασσικῶν ἱστάμενος, Condillac, ὑποστηρίζει καὶ οὗτος τὸν φέρον μόνον ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας (R. G o n n a r d : *Histoire des Doctrines Économiques*, Paris (éd.) 1930, σελ. 88).

14. A. O n k e n : σελ. 46.

15. 16. Ch. G i d e — C h. R i s t : σελ. 14.

αί πρώται ύλαι καί κατά δεύτερον τὰ μέσα συντηρήσεως. Πρέπει μὲ τὴν ἐργασίαν τῶν νὰ πληρώσουν τοὺς ἄλλους οἵτινες τὰ παράγουν. Ἀντιθέτως, οἱ καλλιεργηταὶ παράγουν πᾶν ὅ,τι χρησιμοποιοῦν, πᾶν τι τὸ ὁποῖον καταναλίσκουν, ὡς καὶ πᾶν τι τὸ ὁποῖον καταναλίσκεται ὑπὸ τῶν ἄλλων».

Τὸ καθαρὸν προῖον μόνον πρέπει νὰ ὑπόκειται εἰς φορολογία, ἢ δὲ εὐημερία τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαρτᾶται ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τῆς ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρας ποσότητος τούτου (Dupont de Nemours). Διότι τότε μόνον, μέσῳ αὐτῆς τῆς αὐξήσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν πληθυσμὸν ἀρκετὸν διὰ νὰ καλλιεργήσωμεν ἐντατικώτερον τὴν προσφέρουσαν τὸ καθαρὸν προῖον γῆν, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῆ ἔτι περισσότερος πλοῦτος.

Οἱ φυσιοκράται ἐφρόνουν ὅτι εἰς ἰσορροπημένους εἰς τὸ ὕψος τοῦ καθαροῦ προϊόντος πληθυσμὸς θὰ ἐκαλλιέργει ἐντατικώτερον τὴν γῆν, δι' ἧ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἀντιτίθεντο εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐξ οὗ ἄλλωστε θὰ προήρχετο ἢ διὰ τῆς ἐντατικωτέρας καλλιιεργείας αὐξήσις τοῦ καθαροῦ προϊόντος. Δι' ἧ καὶ τὸ κύριον σύνθημα τῶν φυσιοκρατῶν ἦτο : πλοῦτος — πληθυσμὸς — πλοῦτος.

Ἡ ἄποψις τῶν φυσιοκρατῶν περὶ πληθυσμοῦ ἐδικαιολογεῖτο καὶ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γαλλίας, ὅστις ἀπὸ 24 ἐκ. τὸ 1660 κατῆλθεν εἰς 16 ἐκ. τὸ 1760. Ἄλλωστε οὗτος ἦτο καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον οἱ φυσιοκράται δὲν ἐτέλουν ὑπὸ τὸ ἄγχος τῆς φθινοῦσης ἀποδόσεως τοῦ ἐδάφους, ὡς τοῦτο συνέβη μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς κλασσικοὺς¹⁷.

Οἱ φυσιοκράται πάντως ἐδέχοντο τὴν τάσιν τοῦ πληθυσμοῦ νὰ αὐξάνη πέραν τῶν εἰδῶν διατροφῆς, οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Quesnay πρόετεινε ὅπως εἰς περίπτωσιν ὑπερπληθυσμοῦ τὸ πληθυσμιακὸν πλεόνασμα νὰ διοχετεύεται πρὸς τὰς ἀποικίας¹⁸.

Τὴν κατανομήν τοῦ καθαροῦ προϊόντος μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων ὁ Quesnay διετύπωσε διὰ γραφικῆς παραστάσεως, κληθείσης «Οἰκονομικὸς Πίναξ» (Tableau Économique)¹⁹. Τὸ σταθερὸν κεφάλαιον ὑπολογίζει ὁ Quesnay εἰς δέκα δισεκατομμύρια φράγκα, τὸ δὲ κυκλοφορικὸν εἰς δύο δισεκατομμύρια. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν συντήρησιν τῆς παραγωγικῆς

17. A. L a u n d r y : Les idées de Quesnay sur la population, Paris 1958 καὶ εἰς B. F. H o s e l i t z : Theories of Economic Growth New York 1965. ἄρθρον τοῦ J. Spengler : Mercantilist and physiocratic growth Theory, σελ. 56.

18. A. L a b r o u q u è r e : Les idées coloniales de physiocrates, Paris 1924.

19. Τὸ χειρόγραφον σχεδιάσμα τοῦ Οἰκονομικοῦ Πίνακος ἐχάθη καὶ μόνον ὁ M i r a b e a u εἰς τὸ ἔργον τοῦ Éléments de la Philosophie rurale (1763) παρουσίασε τοῦτο, χαλκογραφηθὲν πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Quesnay. Τὰ ζῆκα-ζῆκα τοῦ Οἰκονομικοῦ Πίνακος λέγει ὁ Buffandeau παίζον τὸν ρόλον τοῦ πολλαπλασιαστοῦ καὶ τοῦ ἐπιταχυντοῦ (P. B u f f a n d e a u : Le Tableau Économique dans l'Histoire de la Pensée Économique εἰς «Revue d'Histoire Économique et Sociale», σελ. 399).

τάξεως καὶ διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν γεωργικῶν προϊόντων. Τὸ ὅλον παραγόμενον ἐκ τοῦ κυκλοφορικοῦ κεφαλαίου ποσὸν προϊόντων ἔχει ἀξίαν πέντε δισεκατομμύρια. Ἐκ τούτων δύο δισεκατομμύρια περιέρχονται εἰς τοὺς γαιοκτήμονας ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐγγείου προσόδου, ἐνῶ τὰ ἕτερα τρία εἰς τοὺς γεωργούς. Ἡ τάξις τῶν γαιοκτημόνων ἀγοράζει διὰ τοῦ ἐνὸς δισεκατομμυρίου ἐξ αὐτῶν τὰ γεωργικὰ προϊόντα ἐκ τῶν γεωργῶν, διὰ δὲ τοῦ ἐτέρου διάφορα εἶδη ἐκ τῆς μὴ παραγωγικῆς τάξεως. Ἡ τάξις πάλιν αὕτη ἀγοράζει διὰ τοῦ δισεκατομμυρίου τούτου τὰ ἀναγκαῖα δι' αὐτὴν τροφίμα. Ἐκ τῶν τριῶν δισεκατομμυρίων τὰ δύο παραμένουν εἰς τοὺς γεωργούς ὡς κυκλοφορικὸν κεφάλαιον, διὰ δὲ τοῦ τρίτου ἡ γεωργικὴ τάξις ἀγοράζει βιομηχανικὰ προϊόντα. Ἡ μὴ παραγωγικὴ τάξις πάλιν ἀγοράζει ἐκ τοῦ δισεκατομμυρίου τούτου πρώτας ὕλας ἐκ τῶν γεωργῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ γαιοκτήμονες καὶ οἱ γεωργοὶ ἔχουν τὰ πέντε ἀρχικὰ δισεκατομμύρια.

* *

Τὴν αὐξήσιν τοῦ καθαροῦ προϊόντος οἱ φυσιοκράται ἐπεζήτησαν διὰ διαφορῶν ὑπὲρ τῆς γεωργίας μέτρων, μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν τεχνολογικῶν προόδων, τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Κράτους ἀπὸ παρεμβάσεως κωλυούσας τὸ ἐμπόριον, τὴν μὴ παροχὴν διαφορῶν προνομίων καὶ τὴν μὴ μονοπωλιακὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀγορᾶς. Μετὰ τὰς ἰδέας δὲ αὐτάς συνέλαβον καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν.

Μολονότι οἱ φυσιοκράται ἔδωσαν τὴν πρέπουσαν σημασίαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἀσφάλειαν μεταφορᾶς τῶν προϊόντων, τὴν ρύθμισιν τοῦ ὕψους τοῦ τόκου, τὴν φορολογίαν καὶ τοὺς ἠθικοὺς παράγοντας, βασικῶς προσεδέθησαν εἰς τὴν ἐπένδυσιν, ἥτις καὶ εἶναι ἡ ἐκκίνησις τῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι παρεγνώρισαν τὴν συμβολὴν τοῦ γαιοκτημόνος - ἐπιχειρηματίου τοῦ κινουμένου τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις, ὡς καὶ τὴν κατανάλωσιν ἥτις ἀφορᾷ εἰς τὴν δαπάνην τοῦ παραγομένου εἰσοδήματος, ἐφ' ὅσον ἡ κατανάλωσις εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν ροὴν τῆς οἰκονομικῆς διαδικασίας. Τὸ εἰσοδήμα ἐκάστης τάξεως, κατ' αὐτοῦς, εἶναι δαπάνη διὰ τὴν ἄλλην, εἰς τρόπον ὥστε ἡ αὐξήσις τοῦ εἰσοδήματος νὰ καταστήσῃ ἱκανὴν τὴν δαπάνην ἥτις μετὰ τὴν σειρὰν τῆς θὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τῶν εἰσοδημάτων. Βεβαίως ὁ Οἰκονομικὸς Πίναξ ἀφορᾷ εἰς οἰκονομίαν στάσιμον, ὅμως ὁ Quesnay ἐξετάζει τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν ὡς ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ὁποῦ τὴν ἔνοιαν πρῶτος διηυκρίνησε συστηματικῶς θεωρήσας τοῦτο ὑπὸ μορφήν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν. Οὕτως ἡ οἰκονομία, κατ' αὐτόν, μεταβάλλεται ἐπὶ τὰ βελτίω ἐνόσω προσαρμόζονται εἰς τὴν φυσικὴν τάξιν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐμεταλλεύονται καλύτερον τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ ἐδάφους ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρω, ἐφ' ὅσον ἀπομακρύνονται τῆς φυσικῆς τάξεως. Ἡ τιμὴ πάντως τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, δι' ὧν ἐκφράζεται ἡ φυσικὴ τάξις εἰς τὴν οἰκονομίαν, αὐξάνει τὴν καταναλωτικὴν δαπάνην καὶ οὕτως ἐνισχύει τὸν οἰκονομικὸν μηχανισμόν δι' ὑψηλότερα ἐπίπεδα

ισορροπίας. Ἐὰν δὲ οἱ γαιοκτῆμονες δὲν δαπανοῦν τὸ ἡμισυ τοῦ εισοδήματός των, δι' ἀγορὰν ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων, τότε ἐπέρχεται χάσμα μεταξύ εισοδήματος καὶ δαπάνης ὅπερ προκαλεῖ ἀνισορροπία.

Ὁ Οἰκονομικὸς Πίναξ μετὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ὀπαδῶν τοῦ διδασκάλου περιέπεσεν εἰς λήθην, καὶ μόνον εἰς τὸν Marx²⁰ συναντῶμεν ἐκτεταμένην ἀνάλυσιν τοῦ Οἰκονομικοῦ Πίνακος, ὀφειλομένην βεβαίως εἰς τὴν τοποθέτησιν τῆς διαρθρώσεως τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πλούτου. Ἄλλὰ καὶ παρὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Daire, τὰς διαλέξεις τοῦ Higgs καὶ τὰς ἐργασίας τῶν Woog, Onken καὶ Weulersse, αἱ περὶ Quesnay μελέται ὑπῆρξαν λίαν φειδωλαὶ μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν μας. Οὐχ ἤττον ἢ συμβολὴ ἐμβριθῶν οἰκονομολόγων, ὡς ἡ τοῦ Woog, καὶ τινες μονογραφαί καὶ διερευνήσεις συνέτειναν διὰ τὴν σύγκρισιν τοῦ προτύπου τοῦ François Quesnay, μετ' ἐκείνων τοῦ Marx καὶ τοῦ Keynes²¹ καὶ μᾶς ἐπανεθύμησαν τὴν φυσιοκρατικὴν θεωρίαν. Ἐὰν δὲ ὁ Quesnay μᾶς ἔδωκε τὴν πρώτην στατικὴν ἰσορροπία καὶ ὁ Walras τὴν περίτεχον τελειοποίησίν της, ὁ σύγχρονος Leontief εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ συστήματός του εἰσοῶν-ἐκροῶν μᾶς κατηύθυνε τὴν σκέψιν ἵνα ἐκτιμήσωμεν ἔτι περισσότερον τὸ ἔργον τοῦ Quesnay.

Τὴν σημασίαν ὅμως τῆς ἐπενδύσεως, ὁ Quesnay, ἐξετάζει μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γεωργίαν φρονῶν ὅτι αὕτη προοδεύουσα ἀναπτύσσει συγχρόνως καὶ τὸν δευτερογενῆ καὶ τριτογενῆ τομέα.

* *

Κεντρικὸς ἄξων περὶ τὸν ὁποῖον στρέφεται ἡ φυσιοκρατικὴ οἰκονομικὴ θεωρία εἶναι τὸ καθαρὸν προϊόν καὶ τούτου ἡ αὔξησις ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ ἀναδεικνύεται ἡ καλύτερα τιμὴ τῶν προϊόντων. Μέρος τοῦ προϊόντος διοχετεύεται ἐκτὸς τῆς χώρας πρὸς ἀγορὰν διαφόρων εἰδῶν. Καὶ ἵνα μὴ ἀποβῇ τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον ἐπὶ ζημίᾳ τῆς χώρας, ἀπαιτεῖται ἀπολογισμὸς τῆς ἐτησίας ἀναπαραγωγῆς καὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας ὥστε τὰ δύο ἀνταλλάσσοντα ἔθνη νὰ μὴ ἔχουν κέρδος ἢ ζημίαν²². Προσέτι αἱ δαπάναι μεταφορᾶς δέον ὅπως εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν χαμηλαὶ καὶ τὸ Κράτος νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένον φεουδαλικῶν προνομίων, ὡς καὶ παρασιτικῶν γραφειοκρατικῶν φορέων.

20. K. Marx : Theorien über Mehrwert. Βλ. γαλ. μετ. ὑπὸ J. Molitor : Histoires des Doctrines Économiques Paris, 1924, Vol. I.

21. Shigetō Tsuru : Sugli schemi di Riproduzione δημοσιευθὲν ὡς Παράρτημα Α εἰς P. Sweezy : La Teoria dello Sviluppo Capitalistico, ἱτ. μετ. ἐκδ. Einaudi, Roma 1951.

22. 23. A. Onken : σελ. 552.

Πρὸς προαγωγὴν τῆς Οἰκονομίας ἀπαραίτητος εἶναι εἰς μοναδικὸς φόρος (impôt unique) ἐπὶ τοῦ καθαροῦ προϊόντος, διότι ἄλλως ἐπιβαλλόμενος ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων θὰ ζημιώσῃ τὸ ἐμπόριον²³. Ὁ φόρος οὗτος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα, ἐνῶ ἡ ροπὴ πρὸς δαπάνην τόσον εἰς ἀγροτικὰ προϊόντα ὅσον καὶ εἰς βιοτεχνικὰ τοιαῦτα θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ τόσον διὰ τὴν κυβέρνησιν ὅσον καὶ διὰ τοὺς γαιοκτῆμονας. Οὕτως ὁ ἐνιαῖος φόρος δὲν θὰ μετέβαλλε τὸν πολλαπλασιαστὴν δαπάνης καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ὀλικὴν δαπάνην διὰ τὴν οἰκονομίαν²⁴. Ἐπίσης πρέπει νὰ δίδεται σημασία ἐπὶ τῶν δαπανῶν αἰτίνες εἶναι παραγωγικαὶ καὶ οὐχὶ στεῖραι, δι' ὃ καὶ ἐπιβάλλεται δι' ἓν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐκτεταμένον πρὸς καλλιέργειαν ἔδαφος, ὅπως ἐνισχύῃ τὴν γεωργίαν, ὑποδεικνυούσης τῆς κυβερνήσεως ὅτι ἡ γεωργία εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τοῦ πλοῦτου. Τοῦτος εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἀφήνονται ἐλεύθεροι οἱ γεωργοὶ ὅπως καλλιεργοῦν, κατὰ συμφέρον των, τὰς ἰκανότητάς των καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους, ἐκεῖνα τὰ προϊόντα ἅτινα ἀποδίδουν περισσύτερον²⁵. Ἡ κτηνοτροφία δέον ὅπως προάγεται παραλλήλως, δεδομένου ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς γεωργίας ἥτις διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ζῶων δέχεται μεγαλυτέραν κόπρον διὰ τὰς καλλιέργειας, αἰτίνες οὕτω δίδουν πλουσίας συγκομιδὰς. Αἱ συγκομιδαὶ αὗται σημαίνουσι καθαρὸν προϊόν, τὸ ὁποῖον δέον ὅπως μὴ ἀπαθησαυρίζεται εἰς στεῖρας ἀποταμιεύσεις.

Αἱ συγκομιδαὶ εἰς τὴν μεγάλην καλλιέργειαν ἐπιτρέπουσι τὴν φορολογίαν εὐχερῶς, ἄνευ τῆς δημιουργίας ἐπιβαρύνσεων τοιούτων ἐπὶ τοῦ καθαροῦ προϊόντος, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν μικρὰν καλλιέργειαν, αἱ δαπάναι τῆς ὁποίας, κατὰ μονάδα προϊόντος, εἶναι ἠϋξημέναι καὶ ἡ ἔτησία των δαπάνη εἶναι ὑπερβολικὴ ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸ καθαρὸν προϊόν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἰδέαι τοῦ ἡγέτου τῆς Φυσιοκρατικῆς Σχολῆς καὶ τῶν ὁπαδῶν του οἵτινες τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν συνεδύασαν μὲ τὴν μόνην, κατ' αὐτοῦς, πηγὴν τοῦ πλοῦτου, τὴν γεωργίαν.

Οἱ φυσιοκράται συνέλαβον τὴν φυσικὴν οἰκονομικὴν τάξιν καὶ τὴν αὐτόματον ἀναπαραγωγὴν τῆς, διὰ τῆς προσαρμογῆς τῶν θετικῶν νόμων πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους. Οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ὁ ὁποῖοι εἶχον μίαν γενικὴν ἀποψιν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς οἰκονομίας, διαπιστώσαντες ὅτι τὰ φαινόμενά τῆς συνδέονται ὑπὸ ἀναγκαίων σχέσεων καὶ ὅτι τὰ ἄτομα καὶ αἱ κυβερνήσεις θὰ πρέπει νὰ τὰς γνωρίσουν, ἵνα προσαρμόσουν τὴν πολιτικὴν των πρὸς αὐτάς, χάριν τῆς οἰκονομικῆς προόδου.

Οἱ Φυσιοκράται ἔδωσαν ἐπίσης βασικὴν σημασίαν εἰς τὸ κεφάλαιον, ὡς

24. R. V. Early : op. cit. σελ. 82.

25. A. Onken : ἐνθ. ἄνωτ.

συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας ἐν τῇ ἐσωεξαρτήσει μεταξύ εἰσοδήματος καὶ δαπάνης, Καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη ἐκτίμησις τὴν ὁποίαν ὁ Μαρξ εἶχε δι' αὐτούς.

Τὸ ἀπόθεμα κεφαλαίου, οἱ Φυσιοκράται, διέκρινον ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς κυκλοφορικόν, τὸ ὁποῖον συνιστᾶται ἀπὸ τὸ ἀπόθεμα πρὸς πληρωμὴν μισθῶν καὶ τὰς πρώτας ὕλας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὸ πάγιον κεφάλαιον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, ἥτις διὰ τοὺς Φυσιοκράτας ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐκκίνησιν πρὸς κυκλοφορίαν τοῦ πλούτου καὶ τὴν ὁποίαν ἐξήτασαν ἐν στατικῇ ἰσορροπίᾳ μακροοικονομικῶς. Ἐν τούτοις, εἰς τὰς γραμμὰς ζῖκ - ζᾶκ τοῦ «Οἰκονομικοῦ Πίνακος», συνάγεται καὶ ἡ θεώρησις τῆς δυναμικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Παρὰ τὰς ὑποδείξεις καὶ τὰς προσπάθειάς τῶν φυσιοκρατῶν ὅπως συμβουλεύουσιν τὴν πρέπουσαν οἰκονομικὴν πολιτικὴν, ἡ Γαλλία ἐλάχιστα ὠφελήθη ἐξ αὐτῶν.

Αἱ ἀντιλήψεις αἰτινες περιλαμβάνονται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν διατυπωθεῖσαν φυσικὴν τάξιν εἶναι συντηρητικαὶ οὐχὶ δὲ ἄσχετοι μὲ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροὴν τῆς Κίνας, ἥς ὁ διαφωτισμὸς ἀπὸ τοῦ 1600 ἐπηρέασεν ἰδιαιτέρως τὰ πνεύματα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ²⁶. Τοὺς φυσιοκράτας χαρακτηρίζει ἡ συντηρητικότης πρὸς διάσωσιν τῆς μοναρχίας καὶ ὁ φόβος οἰασδήποτε μεταβολῆς, ἐνῶ ἡ Γαλλία εἶχεν ἀνάγκην ἀναδιάρθρωσεως τῆς οἰκονομίας τῆς ἐπὶ ριζοσπαστικῶν βάσεων. Ἐπὶ πλέον δὲ ἡ Γαλλικὴ Αὐλὴ δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ υἱοθετήσῃ τὰς περὶ ἐμπορίου καὶ φορολογίας ἀρχὰς τῆς φυσιοκρατίας. Ὁρισμέναι πάντως ἰδέαι τῶν φυσιοκρατῶν εἰς τὸ ὄριμον περιβάλλον πρὸς μεταβολὴν, ἥτις καὶ ἐπῆλθε μὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1789, εὔρον ἀπήχησιν οὐχὶ εἰς τὴν Αὐλὴν ἀλλὰ εἰς τοὺς διανοουμένους καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸν λαόν²⁷.

26. Ἡ τελεία βασιλεία διὰ τοὺς Κινέζους εὐρίσκεται εἰς τὸν οὐρανόν, ἐφ' οὗ κυριαρχεῖ ὁ βασιλεὺς τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς. Μεταφέροντες εἰς τὴν πραγματικότητα τὴν ἀντιλήψιν των ταύτην περὶ κόσμου οἱ Κινέζοι δέχονται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ὁ ἐντολοδόχος τοῦ βασιλέως τοῦ Οὐρανοῦ, ἵνα προστατεύσῃ τοὺς καλλιεργούντας τὸ λιπανόμενον ὑπὸ τῶν ποταμῶν εὐφορον ἔδραφον καὶ γνωρίσῃ διὰ τῶν νόμων του τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ ζοῦν καὶ νὰ δροῦν οἰκονομικῶς οἱ ὑπῆκοοί του (E. S c h o e r : L'influence de la Chine sur la genèse et le développement de la Doctrine physiocratique, Paris 1938).

27. Ὁ Schumpeter στηριζόμενος εἰς τὸ περιβάλλον τῶν φυσιοκρατῶν χαρακτηρίζει τὴν ἐπιρροὴν των ὡς «succès de salon», μὲ ἰδέας περὶ ἐλευθερίας, ἔστω καὶ συντηρητικὰς, ἰσχυούσας δὲ εἰς μικρὸν κύκλον εὐγενῶν ἐν εἶδη μόδας καὶ οὐχὶ κίνημα ἔχον ἀπήχησιν εἰς τὸν λαόν. (J. Schumpeter : History of Economic Analysis, σελ. 230).